

Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észtben, a lappban és a bolgárban V. (számbeli egyeztetés)

DENNICA PENEVA

0. Bevezetés

A korábbi kongruencia-tanulmányaimban már foglalkoztam a számbeli egyeztetés jelenségével. Jelen cikkben három egyeztetési problémával foglalkozom most is öt nyelvben (magyar, finn, észt, lapp és bolgár): a) az állítmány egyeztetése a mennyiségjelzős alannyal, b) az állítmány egyeztetése a puszta mennyiségnévi, számnévi alannyal, valamint c) az ilyen alanyra utaló vonatkozó névmások számbeli egyeztetése. Részletesen nem tárgyalom a fent említett egyeztetési problémát a magyar nyelvben, mivel monográfiájában Rácz Endre (1991) már alaposan megvizsgálta őket. Nagy segítséget jelentett Kubínyinak a finnre vonatkozó részletes kontrasztív vizsgálata is (vö. Kubínyi 2006: 141–144). A felhozott példák többsége az említett szakirodalomból, valamint a szépirodalomból és a sajtóból származik. Igyekeztem a magyar szerkezetekből és példamondatokból kiindulva hasonlóságokat és eltéréseket megállapítani a nyugati finnugor nyelvekben és a bolgárban. Köszönettel tartozom Kai Tiislär észt lektornak, Petteri Laihonon finn lektornak, akik segítséget nyújtottak az egyes mondatok fordításában és elemzésében.

1. Az állítmány egyeztetése a mennyiségjelzős alannyal

Különösen érdekes az állítmány viselkedése a szám-, ill. mennyiségjelzős alany után. A mennyiségjelzős alanyon olyan szerkezetet fogunk érteni, amelyben a jelző tőszámnév, határozatlan számnév, mennyiséget jelentő melléknév vagy főnév. Az ilyen alany alaki megformáltságától függetlenül az állítmány logikai, szemantikai szempontok szerint egyezhet, ill. ingadozhat.

1.1. Magyar

A magyarban a mennyiségjelzős szerkezetben a jelzett szó a mai köz- és irodalmi nyelvben rendszerint egyes számba kerül (*két ember, sok gyerek*) (Rácz 1991: 59), ami egyes számú állítmányt tételez föl, ha a jelzős szerkezet

az alany szerepét tölti be. Ilyen mennyiségjelzős szerkezetet alkotnak a tőszámnevek (*egy, kettő, három* stb.), a határozatlan számnevek (*sok, kevés, egypár, néhány*), a mennyiséget jelentő melléknevek (*számos, számtalan*), a melléknévi használatú főnevek (*csomó, rengeteg*).

Az *összes* és a *többi* jelző után ingadozik az egyeztetés, a mennyiségjelzős alany többes száma már elfogadható (Rácz 1991: 59), ez az egyeztetési típus tehát nem sérti az irodalmi és a köznyelvi normát, bár szokásosabb az egyes szám.

Az állítmány természetesen számbelileg egyezik az alannal: *Az összes diák elment [Vx3Sg], csak néhány tanár maradt [Vx3Sg] az ünnepségen. | Számtalan út vezet [Vx3Sg] a sikerhez. | Rengeteg sütemény maradt [Vx3Sg] a fogadás után. | Ez a két hülye mit keres [Vx3Sg] itt?*

1.2. Finn

A finnben a számnév melletti főnév partitívusban áll, az állítmány pedig egyes számban: *Kaksi miestä seiso [Vx3Sg] kadulla juttelemassa.* 'Két férfi állt az utcán és beszélgetett.' | *Suomessa asuu [Vx3Sg] noin viisi miljoonaa ihmistä.* 'Finnországban kb. öt millió ember lakik.' | *Noin 6% suomalaisista on ruotsinkielistä.* 'A finneknek kb. 6 %-a svéd nyelvű.'

Amennyiben a számjelzős alany jól ismert, már említett, jól körülhatárolt csoportot jelöl, akkor az állítmány többes számba kerülhet (vö. Karlsson 1999: 133): [Ø] *Kuusi paikkallisijaa tulivat [Vx3Pl] esille luvussa 10.* 'A hat helyhatározó eset a 10. fejezetben került elő.' | [Ø] *Kolmetoista maata pääsivät [Vx3Pl] eilen sopimukseen.* 'Tegnap a 13 ország szerződést írt alá.' Ezekben a mondatokban hiányzik vagy odaérthető egy többes mutatónévmás. Ha viszont a számjelzős szerkezetek előtt hangsúlyosan ott áll a többes mutatónévmás (*nämä, nuo*) vagy más névmás (*kaikki*), az állítmány már formálisan is egyezik, tehát többes számba kerül: *Nämä [NomPl] kaksi opiskelijaa saivat [Vx3Pl] apurahan.* 'Ez a két hallgató kapott ösztöndíjat.' | *Nämä [NomPl] neljä ehdotusta ovat [Vx3Pl] yhtä hyviä.* 'Ez a négy javaslat egyformán jó.' | *Mitä nuo [NomPl] kaksi hullua tekevät [Vx3Pl] täällä?* 'Mit csinál az a két hülye itt?' | *Ensimäiset [NomPl] kolme päivää sujuivat [Vx3Pl] mukavasti.* 'Az első három nap kellemesen telt.' | *Seuraavat [NomPl] viisi taiteilijaa saivat [Vx3Pl] palkinnon.* 'A következő öt művész kapott díjat.' | Az általános névmás szemantikailag többes: *Naapurin kaikki [NomSg/Pl] kolme poikaa ovat [Vx3Pl] jo koulussa.* 'A szomszéd mindhárom fia már iskolába jár.'

Szemantikailag többes értelmű jelzős szerkezet után a numerustól függetlenül állhat többes, ill. egyes számú állítmány: *Monet/useat suomalaiset*

[NomPl] *puhuvat* [Vx3Pl] *englantia*. 'Sok/több finn beszél angolul.' ~ *Moni/ usea suomalainen* [NomSg] *puhuu* [Vx3Sg] *englantia*. 'ua.' *Monet tiet* [NomPl] *vievät* [Vx3Pl] *menestykseen* / *Monta tietä* [PartSg] *vie* [Vx3Sg] *menestykseen*. 'Több/sok út vezet a sikerhez.' | Ugyanígy kettősség mutatkozik a következő példákban: *Molemmat pojat* [NomPl] *olivat* [Vx3Pl] *ahkeria*. 'Mindkét fiú szorgalmas volt.' | *Kumpikin poika* [NomSg] *oli* [Vx3Sg] *ahkera*. 'ua.' *Kaikki* [NomSg] *opiskelijat* [NomPl] *lähtivät* [Vx3Pl], *vain muutama opettaja jäi* [Vx3Sg] *juhliin*. 'Minden hallgató elment, csak néhány tanár maradt.' A 'kaikki' után a finn nyelvben az állítmány egyes számban is állhat, ha az alany anyag- vagy absztrakt főnév: *Kaikki* [NomSg] *ruoka* [NomSg] *on* [Vx3Sg] *tässä ravintolassa maukasta*. 'Minden étel finom ebben a vendéglőben.' | *Kaikki* [NomSg] *oli* [Vx3Sg] *kivaa*. 'Minden klassz volt.' (Vö. pl. White 2001: 130.)

1.3. Észt

Az észt nyelvben, ha az alany számnév vagy számnévi jelzős szerkezet, az állítmány állhat egyes és többes számban is: *Aknast piilus* [Vx3Sg] *kolm lapsenägu*. 'Az ablakban három gyermekarc bukkant elő.' | *Aknast piilusid* [Vx3Pl] *kõik* [NomSg/Pl] *kolm lapsenägu*. 'Az ablakban mind a három gyermekarc előbukkant.' (Metslang 2003: 144) | *Kõik* [NomSg] *üliõpilased* [NomPl] *läksid* [Vx3Pl] *ära, ainult mõni õpetaja jäi* [Vx3Sg] *pidustuste*. 'Minden hallgató elment, csak néhány tanár maradt az ünnepségen.' | *Mida need* [NomPl] *kaks lolli siit otsivad* [Vx3Pl]? 'Ez a két bolond mit keresett itt?' | *Ainult nemad* [NomPl] *kaks/kahekesi jäid* [Vx3Pl] *siia, teised läksid* [Vx3Pl] *ära*. 'Csak ez a kettő/ketten maradt/maradtak itt, a többek elmentek.'

A formálisan egyes számú *kõik* 'minden, mind' után a főnév többes számban áll, ha előről van szó: *Kõik külalised* [NomPl] *läksid* [NomPl] *ära*. 'Minden/az összes vendég elment.'

A 'sok, több' jelentésű határozatlan mennyiségi jelző mellett a numerustól függően állhat többes, ill. egyes számú állítmány: *Mitmed/mõned* [NomPl] *inimesed armastavad* [Vx3Pl] *mahla*. 'Több/néhány ember szereti a gyümölcslevet.' | *Palju* [Sg] *inimesi armastab* [Vx3Sg] *mahla*. 'Sok ember szereti a gyümölcslevet.' | *Piiril seisis* [Vx3Sg] *palju autosid* [PartPl]. 'A határon sok autó állt.' Ugyanígy határozatlan mennyiség után egyes szám használatos: *Eduni viib* [Vx3Sg] *lugematu* [NomSg] *arv teid*. 'Számptalan út vezet a sikerhez.'

Egyes számú az állítmány, ha a cselekvést kollektíven hajtják végre, ill. az alany értelmi egységet fejez ki: *Seal ootas* [Vx3Sg] *viiskümmend inimest*. 'Ott ötven ember várt.' (Közösen, együttesen: m. 'ötvenen vártak'). | *Tema*

ees pimeduses säras [Vx3Sg] kaks silma. 'Előtte a sötétben két szem csillogott.'

Többes számú az állítmány, ha a cselekvést egyénileg hajtják végre, azaz az alany értelmileg is többes számú (Pusztay 1994:151): *Tänaval sõidab [Vx3Sg] kaheksa autot. Tänaval sõitis [Vx3Sg] kaheksa autot.* 'Az utcán nyolc autó megy/ment (külön-külön).' Ezekben a példákban határozatlan, eddig nem említett autóról van szó. | *Kaks meest tuleb [Vx3Sg] meile vastu. Kaks meest tuli [Vx3Pl] meile vastu.* 'Két férfi jön/jött velünk szemben.' | [Ø] *Kümme meest parandasid [Vx3Pl] / (szokatlan: parandas [Vx3Sg]) silda.* 'Ten men were repairing the bridge.' ~ *Umbes kümme meest parandas [Vx3Sg] (szokatlan: parandasid [Vx3Pl]) silda.* 'About ten men were repairing the bridge.' [tíz ember/tízen] (Erelt 2006: 95).

Tema isikukoodi [Ø] neli viimast numbrit olid [Vx3Pl] muutunud. 'A személyi igazolványának utolsó négy száma megváltozott. (Erelt 2006: 17) | [Ø] *Kolm meest lükkavad [Vx3Pl] (lükkab [Vx3Sg]) paati vette.* 'A három ember/hárman vízre lökték a csónakot.' | *Paati lükkab [Vx3Sg] (lükkavad [Vx3Pl]) kolm meest.* 'A csónakot három ember/hárman löki/k vízre.' (Vö. Erelt 2006:17.)

Némely igealakoknál (pl. létige és az állítólagos mód) a Vx3Sg és Vx3Pl egybeesik, ezért nem lehet egyezésről beszélni: *Kaks [NomSg] last on [Vx3Sg/Pl] kuhugi kadunut.* '(A) két gyerek valahová eltűnt.' | *Kaks [NomSg] poissi istuvat [Vx3Sg/Pl] tiigi kahdal.* 'Állítólag (a) két fiú ül a tóparton.' (Vö. Kippasto–Nagy1995: 208; Metslang 2003: 144.)

Úgy tűnik, hogy az észben a határozott–határozatlan alany oppozíciója formálisan inkább függ a szórendtől. Ha a számnévi szerkezet a mondat elején van, akkor gyakoribb a többes szám használata, ha viszont a mondat végén található, akkor inkább az alany egyes számban van: *Umbes kümme meest lükkab [Vx3Sg] (lükkavad) [Vx3Pl] paati vette.* 'Kb. 10 férfi tolja a csónakot a vízbe' (nem meghatározott) | *Need / kõik kümme poissi meie klassist astusid [Vx3Pl] ülikooli.* 'Az osztályunkból ez a 10 fiú/az összes 10 fiú ment egyetemre.' | *Saalist lahkus [Vx3Sg] mitu saadikut.* 'A teremből több képviselő távozott.' | *Mitu saadikut lahkus [Vx3Sg] (lahkusid) [Vx3Pl] protesti märgiks saalist.* 'Több képviselő távozott a teremből tiltakozásul.' (Vö. Erelt 2006: 17.)

1.4. Lapp

Az egynél több számjelzős szerkezet után többes szám van: *Guokte ~ vihitta [NomSg] olbmo ledje [Vx3Pl] oidnon várís.* 'Két ~ öt ember látszott a hegyen.' (Vö. Sammallahti 2005: 85) A kettőnél nagyobb számjelző után az

állítmány tehát többes számban áll: *Golbma* [NomSg] *olbmá bohtet* [VxsPl]. 'Drei Männer kommen. Három férfi jön.' (Vö. Bartens 1989: 126.) Ha az alanyt a *guok'tě* 'két' számnévi jelző előzi meg, az állítmány általában többes számban áll: *guok'tě* [NomSg] *olbmú bōttik* [Vx3Pl] 'két ember jön'. Ha a *guok'tě* jelző közelebről meghatározott (pl. mutató névmás áll előtte), az állítmány csak akkor áll többes számban, ha az alany élettelen tárgy neve: *dât* [NomPl] *guok'tě* [NomSg] *fâdnâs bōttik* [Vx3Pl] 'az a két csónak jön'. Ha az alany élőlény neve, akkor az állítmány duálisban áll: *dât* [NomPl] *guok'tě olbmú boattebâ* [Vx3Du] 'az a két ember jön' (Lakó 1986: 121; Bartens 1989: 126). A helyzetet a duális bonyolítja. A lapp kongruenciának ez a típusa még további vizsgálatot igényel.

1.5. Bolgár

A magyartól eltérően a bolgár azokhoz az indoeurópai nyelvekhez tartozik, amelyekben a mennyiségjelzős alany (az *egy* kivételével) többes számba kerül, amely mellett az állítmány többes számban áll: *Ha прага стояха* [Vx3Pl] *четирима души* [NomPl]. 'A küszöbön négy ember állt.' | *Така изминаха* [Vx3Pl] *няколко седмици* [NomPl]. 'Így eltelt néhány hét.'

A mennyiségjelzős szerkezettel kapcsolatban, a bolgár nyelvben másfajta probléma áll fenn. Mivel a hímnemű főneveknek kétfajta többes számú alakja van: ún. „szokásos” és „sorszámnévi” (обикновена és бройна), a sorszámnév után a „szokásos” alakot kell használni, ha főnév személyre utal: pl. *четири ученици* (nem *четири ученика*). Ugyanez az alak használandó a sorszámnevek sajátos „férfi számnévi” (мъжколични) alakjai után, pl. *четирима ученици*.

Mind a három bolgár szerkezetnek a magyar nyelvben egy ekvivalens felel meg: *четири ученици* (négy diák) – *четири ученика* (négy diák) – *четирима ученици* (négy diák).

A „férfi számnévi” (мъжколични) alak olyan embercsoportok megnevezésére használható, amelyben legalább az egyik tagja férfi: *В стаята влязоха* [Vx3Pl] *трима – двама младежи и една девойка*. 'A szobába hárman jöttek be – két fiú és egy lány.'

A *всички* 'minden' jelzős szerkezetben többes harmadik személyű állítmánnyal áll: *Всички добрини* [NomPl] *не се събират* [Vx3Pl] *на едно място*. (пословица) 'Minden jó nem fér el egy helyen' (közmondás).

2. Az állítmány egyeztetése a puszta mennyiségnévi alannyal

Sokszor fordulnak elő alanyként számnevek, mennyiségnevek pusztán, főnévi alaptag nélkül is. Ritkábban található alanyi szerepben valamilyen e-

setragos számnév: ez az ún. számállapot-határozó, amely a tulajdonképpeni alany defokuszálásakor átveszi az alany szerepét.

2.1. Magyar

A mennyiségnévi alany alatt főnévi használatú tőszámnévet, valamint mennyiséget jelentő főnévi névmást fogunk érteni (Rácz 1991: 68). A magyarban a mennyiségnévi alany után, amely egyes számú, de lényegében többséget kifejező alak, az állítmány egyes számú formát ölt. A mai köz- és irodalmi nyelvben az alaki egyeztetés az egyetlen használatos kongruenciátípus (Rácz 1991: 68): *Kettő* [NomSg] *hiányzik* [Vx3Sg]. *Mindenki* [NomSg] *eljött* [NomSg]. A számállapot-határozó főleg személyeket jelölhet, „s az állítmány a többes számú explicit vagy implicit alanyhoz igazodva mai nyelvünkben szigorú szabályszerűséggel többes számba kerül” (Rácz 1991: 73): *Ketten hiányoznak* [Vx3PI]. | *Bár lehet, hogy addigra már kicsi lesz a családi fészek, mert hárman mentek ki* [Vx3PI], *és öten jönnek* [Vx3PI] *vissza.* | *Hárman voltunk* [Vx1PI] *gyakornokok.* | *Négyen ültünk* [Vx3PI] *az üres étteremben és beszélgettünk* [Vx3PI]. | *Legalább negyvenen haltak* [Vx3PI] *meg a pakisztáni árvízben.* | *Mindnyájan eljöttek* [Vx3PI]. | *Mindannyian nagyon elfoglaltak vagyunk.* [Vx3PI]. | *Mindannyian mások vagyunk* [Vx1PI]. Látható, hogy a korábbi szerkezetekben a számállapot-határozó átvette a névmás szerepét. Erre vallanak az ilyen mondatok, amelyekben a formális alany a személynévmás, a számnév pedig határozó: *Csak ők* [NomPI] *ketten maradtak* [Vx3PI] *itt, a többiek elmentek* [Vx3PI]. |

A mai köznyelvben elsősorban a *többiek* szerepelhet többes számú alanyként, s a mellette álló állítmány is többes számú: *A többiek* [NomPI] *elmentek* [Vx3PI]. | *A többiek* [NomPI] *jót nevettek* [Vx3PI].

Az alany helyébe lépő *mind* számállapot-határozó mellett az állítmány szintén szerepelhet többes számban, de egyesben is, aszerint hogy milyen számú az elmaradt, de odaérthető alany (Bencédy 1991: 251): *(A vendégek) mind elmentek* [Vx3PI]. ~ *(A vendég) mind elment* [Vx3Sg]. | *Ott állnak mind: anya, kék melegítőben, komoly, szótlán öcsém, sovány, szőke húgom.* | *Mindenki levizsgázott időben, csak öten nem.*

2.2. Finn

A puszta tőszámnévi alany mellett az állítmány egyes számban áll: *Kaksi puuttuu.* [Vx3Sg]. 'Kettő hiányzik / Ketten hiányoznak.' | *Kaksi on* [KopSg] *poissa.* 'Kettő hiányzik. / Ketten hiányoznak.' | *Vähintään neljäkymmentä* [NomSg] *kuoli* [Vx3Sg] *Pakistanin tulvissa.* 'Minimum negyvenen haltak meg a pakisztáni árvizekben.' A finn mondatból kiderül, hogy a személynév-

más meghatározza az egyeztetést, a számnév pedig értelmezői szerepben van: *Vaih he kaksi jäivät* [Vx3PI], *muut menivät*. 'Csak ők ketten maradtak, a többiek elmentek.'

A *kaikki* után a finn nyelvben az állítmány többes számban áll, ha emberre vonatkozik: *Kaikki tulivat* [Vx3PI]. 'Mindenki megérkezett / mindnyájan megérkeztek.' *Kaikki heistä/he ovat* [Vx3PI] *hyvin kiireisiä* [PartPI]. 'Mindnyájan / ők nagyon elfoglaltak voltak.' | *Kaikki läpäisivät* [Vx3PI] *kokeen ajoissa, vain neljä sai hylätyn*. 'Mindenki átment a vizsgán időben, csak négyen buktak meg.' A következő mondatban a névmás az alany, a *kaikki* névmás értelmezőként funkcionál: *He seisovat* [Vx3PI] *kaikki siellä: äiti sinisis-sä verkkareissa, vakava ja hiljainen pikkuveljeni ja laiha vaalea pikkusiskoni*. 'Ott állnak mindnyájan: anya kék melegítőben, komoly és csendes kisöcsém és sovány szőke kishúgom.'

A kvantor-szerkezet („kvanttorilauseke”) alanya a puszta számnév, a személynév más partitivusa pedig eredet határozó: *Voi olla, että perheen koti käy silloin pieneksi, sillä heitä lähti* [Vx3Sg] *kolme* [NomSg] *ja viisi* [NomSg] *tulee* [Vx3Sg] *takaisin*. 'Meglehet, hogy a családi otthon kicsi lesz akkor, mert hárman elmentek és öten visszajönnek.'

Többes számú alak mellett az állítmány természetesen többes számú: *Molemmat istuvat* [Vx3PI]. 'Mindketten ültek.' | *Toiset nauroivat* [Vx3PI] *makeasti*. 'A többiek jót nevettek.'

A magyar számállapot-határozónak a finnben elativus + Px szerkezet is megfelelhet: *Olimme* [Vx1PI] *kolmestaan* [ElatSgPx] *harjoittelijoita* [PartPI]. 'Hárman gyakornokok voltunk.' | *Istuimme* [Vx3PI] *neljästään* [ElatSgPx] *ravintolassa juttelemassa*. 'Négyen ültünk az étteremben és beszélgettünk.' Az alany szerepe a hiányzó névmásról a határozóra tolódik át.

2.3. Észt

A puszta számnévi alany után az állítmány egyes számban van: *Kaks puudub*. 'Kettő hiányzik.' *Pakistani üleujutustes hukkus* [Vx3Sg] *vähemalt 40 inimest* [NomSg]. 'A pakisztáni árvizekben minimum negyvenen haltak meg.'

A 'mindenki' jelentésű *kõik* után többes szám van, mert előre vonatkozik: *Kõik* [NomSg] *tulid* [Vx3PI]. 'Mindenki megjött.' | *Kõik* [NomSg] *seisavad* [Vx3PI] *seal: ema, sinises dressis, tõsine, sõnatu vend, kõhn, blond õde*. 'Mindnyájan ott állnak: anya kék melegítőben, komoly, szótlan öcsém és sovány, szőke húgom.' | *Kõik, peale viie, tegid* [Vx3PI] *eksamid õigel ajal ära*. 'Mindnyájan, kivéve öten időben letették a vizsgákat.' Ezzel egyenértékű a személynév más alany, amely után értelmezőként áll a 'mindenki': *Nad kõik*

tulid [Vx3PI]. 'Ők mindnyájan megjöttek.' | Az alakilag többes nominatívusi alany után az állítmány természetesen egyezik: *Mölemad* [NomPI] *istuvad* [Vx3PI]. 'Mindketten ülnek.' *Teised läksid ära*. 'A többiek elmentek.'

Bizonyos igealakoknál, mint pl. a létige esetében *olema* az egyes és többes 3. személy egyaránt *on*, ilyenkor nem lehet egyezéstről beszélni: *Nad* [NomPI] *on* [KopSg/PI] *kõik väga hivatud*. 'Ők mindnyájan nagyon elfoglaltak voltak.' (Vö. Metslang 2003: 144.)

A számállapot-határozó kifejezésére több alternatíva van: *Meie kolm* [NomSg] *olime* [Vx1PI] *praktikandid*. ~ *Olime* [Vx1PI] *kolmekesi* [Adv] *praktikandid*. 'Hárman voltunk gyakornokok.' Az első változat alanya a személyes névmás, a számnév pedig értelmező. A másodikban hiányzik a névmás, így a határozó veszi át az alany szerepét. Ugyanígy: *Kuigi vöib olla, et selleks ajaks on pere aluase juba väike, sest kolm* [NomPI] / *kolmekesi* [Adv] *läksid* [Vx3PI] *ära ja viis/viiekesi tulid* [Vx3PI] *tagasi*. 'Bár lehet, hogy akkor a család otthon már kicsi lesz, mert három/hárman elmentek és öt/öten visszajöttek.' | A következő példákban csak a számnév adverbialis alakja található: *Nad* [NomPI] *puuduvad* [Vx3PI] *kahekesi* [Adv]. 'Ők ketten hiányoznak.' *Istuime* [Vx1PI] *neljakesi* [Adv] *tühjas restoranis ja vestlesime* [Vx1PI]. 'Négyen ültünk az étteremben és beszélgettünk.' Bár lehet, hogy mellettük is vannak alternatív megoldások. Ezek az alakok funkcionálisan megfelelnek a finn adverbiumnak [ElatSgPx].

Az észttben a finnel meglevő kétségtelen egyezések ellenére néhány eltérés is található.

2.4. Lapp

A lapp nyelvben is az alanyként szereplő számállapot-határozó után az állítmány többes számban áll. Az állítmány esetragos számnév mellett (vagy személyes/mutató névmással kombinálva) logikailag egyezik az alannal, de a határozó névmás nélkül is átveheti az alany szerepét (számállapot-határozó): *Dat* [3PI] *guovttos* [Adv] *eaba orron* [Vx3Du] *guhká dáppe*. 'De to var ikke lenge her. Ők ketten nem régóta voltak ott.' (Nickel 1990: 511; Bartens 1989: 74.) | *Máhtte* [NomSg] *guovttos boahtiba* [Vx3Du]. 'Máhtte másodmágával érkezett.' (Sammallahti 2005: 84.) | *Mii* [1PI] *golmmas* [Adv] *eat beassan* [Vx1PI] *dohko*. 'Mi hárman nem jutottunk el oda.' (Sammallahti 2005: 84.) | *Máná-guovttos* [Adv] *leigga* [Vx3Du] *sávrrit viehkat*. 'De to barna var utholdende til å springe. A két fiú kitartóan futott.' (Nickel 1990: 513.) | *Guovttis báhce dohko*. 'Ketten maradtak ott.' (Sammallahti 2005: 85.) | *moaddes* [Adv] *bõtti* [Vx3PI] 'többen jöttek' stb. Pusztá határozott számnév alanyként ritkább, mint a finnben. Határozatlan számnévi alanya azonban ta-

láltam néhány példát: *vulggiiga* [Vx3Du] *goabbat* [NomPl] *guvlui* 'lähtivät kumpikin suuntaansa; mindkettő ment a maga útján' (Sammallahti 1993: 319).

2.5. Bolgár

A magyarral szemben a bolgár nyelvben nincs ilyen nagy alaki változottság, és a mennyiségnévi alakok, amelyek közül lehet választani, jóval kisebb számúak. Ez azzal magyarázható, hogy a bolgár mindenféle mennyiségnévfajta után többes számot használ. A bolgár nyelv logikája számára minden mennyiségnév (az *egy* kivételével) többséget fejez ki, s az állítmány többes számba kerül.

A magyar *kettő*, *ketten* mennyiségnévnek, amely különböző számú állítmányt vonz maga után, a bolgárban *двама* alak felel meg, amely kizárólag többes számmal fordul elő: *Два липсват* [Vx3Pl]. 'Kettő hiányzik. Ketten hiányoznak.' [Vx3Pl] | *Двамата хвърляхме поглед през портата от ковано желязо към маслиновите горици.* '(Ketten) pillantást vetettünk a kovácsolt vaskerítésen át az olajfa-erdőre.' | *Двамата прониквахме все по-далече и по-далече в околността.* '(Mind)ketten egyre beljebb haladtunk az erdőbe.'

Az összefoglaló jelentésű névmás *всички* 'mindenki' vonatkozhat mind a három személyre. Ha alanyi szerepet tölt be a mondatban, az állítmány többes szám egyes, második vagy harmadik személy is lehet: *Всички отидохме* [Vx1Pl] *в гората.* 'Mindnyájan [mindenki] elmentünk az erdőbe.' | *Всички отидохме* [Vx2Pl] *в гората.* 'Mindnyájan [mindenki] elmentetek az erdőbe.' | *Всички отидоха* [Vx3Pl] *в гората.* 'Mindnyájan [mindenki] elmentek az erdőbe.' A magyar *mindenki*, *mindnyájan*, *mind*, *valamennyien* a bolgárban – mint a finnben és az észtben is – egyetlenegy formával fejezhető ki: *всички* és csak többes számú állítmánnyal használatos: *Всички пристигнаха* [Vx3Pl]. 'Mindenki megérkezett.'

3. A vonatkozó névmás számbeli egyeztetése

A harmadik egyeztetéstípus akkor jelentkezik, amikor az előző két pontban szereplő alanyokra jelzői mellékmondat, azaz vonatkozó névmás utal. A vonatkozó névmás számbeli egyeztetésében sok bizonytalanság és ingadozás észlelhető.

3.1. Magyar

A mellékmondatot bevezető aki, ami, amely vonatkozó névmási kötőszó számban általában megegyezik azzal a főmondatbeli főnévvel, amelyre vo-

natkozik. E szabály alól a választékos nyelvhasználatban alig van kivétel. Mégis többes számba is kerülhet az egyes számú szóra vonatkozó névmás akkor, ha a főnév mennyiségjelzős (pl. *velem volt az a néhány barátom, akit / akiket te is ismeresz*), továbbá, ha többes számú értelmezője – mert hangsúlyos vagy szórendi helyes megkívánja –, átveszi az egyeztetés irányítását. (Vö. Nyelvművelő kézikönyv II. 1985: 1258–9.) *Amott jön a két fiú, akikkel tegnap is találkoztunk.* (értelmi egyeztetés) | *Közülik három nős férfi, akikről kiderült, hogy nem hagynák el a családjukat.* | *Ebédnél társaságban ültem az asztalhoz, köztük volt Mike, Eric, Jessica, és egy csomó másik srác, akiknek sikerült megjegyeznem a nevét és az arcát.*

3.2. Finn.

Tunnetko nuo kaksi poikaa, jotka [NomPl] istuvat tuolla? 'Ismered-e azt két fiút, aki/-k ott ül/-nek?' | Heidän joukossaan oli kolme ukkomiestä, joista [ElatPl] selvisi, että he eivät jättäisi perheitään. 'Közöttük volt három férfi, akikről kiderült, hogy nem hagynák el a családjukat.' | *Istuin pöytään lounas-seurueessa, jossa oli Mike, Eric, Jessica ja joukko muita miehiä, joiden [GenPl] nimet ja naamat jäivät muistiini.* 'Ebédnél társaságban ültem az asztalhoz, köztük volt Mike, Eric, Jessica, és egy csomó másik srác, akiknek sikerült megjegyeznem a nevét és az arcát.' A vizsgált példákban a vonatkozó névmás többes számú.

3.3. Észt

A következő példákban a számjelzős szerkezetre vonatkozó névmás általában egyes számban áll: *Sealt tulevad need kaks poissi, kellega [ComitSg] me ka eile kohtusime.* 'Amott jön az a két fiú, akikkel tegnap is találkoztunk.' | *Lõuna ajal istusin ma lauda seltskonnas, kelle hulgas oli Mike, Eric, Jessica ja terve hulk teisi kutte, kelle [GenSg] nimi ja nägu õnnestus mul meelde jätta.* 'Ebédnél társaságban ültem az asztalhoz, köztük volt Mike, Eric, Jessica, és egy csomó másik srác, akiknek sikerült megjegyeznem a nevét és az arcát.' A vizsgált példákban a vonatkozó névmás egyes számban áll.

3.4. Lapp

dat olmmoš [NomSg], gii [NomSg] áigu [Vx3Sg] boahitit 'den (= mensesket) som vil komme; az az ember, aki jönni akar' (Nickel 1990: 514) | dat olbmot [NomPl], geat [NomPl] áigot [Vx3Pl] boahitit 'de (= de mensesker) som vil komme; azok az emberek, akik jönni akarnak' (Nickel 1990: 514) | soai [3Du], geat [NomPl] áiguba [Vx3Du] 'de to som vil komme; ők ketten, akik jönni akarnak' (Nickel 1990: 514) | Doai [2Du], geat [NomPl] dasa os-

kubeahhti [Vx2Du] ... 'Dere to som tror på det; ti ketten, akik hisztek benne...' (Nickel 1990: 514) A lapp példákban egyezés tapasztalható, bár a vonatkozó névmások nem mennyiségjelzős szerkezetekre utalnak! A helyzetet a duális meglét bonyolítja. Még pedig amiatt, hogy a személynévmásoknak van duálisa (*soai* 'ők ketten'), s ez az igealak duálisi formáit indukálja *vulggiiga* 'ketten elmentek'). A többi névmások és a névszók ragozásában azonban nincs duális, ezért ezek vagy csak a többes számban állhatnak vagy pedig kötelező a 'két, kettő' számjelző használata. Fentebb láttuk, hogy az utóbbi számjelzős alany után az igealak többes számban (élettelen) vagy kettős számban (élő) áll.

3.5. Bolgár

От там се задават двете момчета, с които [PI] и вчера се срецнахме. 'Ismered-e azt két fiút, aki/-k ott ül/-nek?' | *Сред тях имаше трима женени мъже, за които [PI] се установи, че няма да оставят семействата си.* 'Közöttük volt három férfi, akikről kiderült, hogy nem hagynák el a családjukat.' | *Обядвах в компанията на Майк, Ерик, Джесика и на много други момчета, на които [PI] успях да запомня имената.* 'Ebédnél társaságban ültem az asztalhoz, köztük volt Mike, Eric, Jessica, és egy csomó másik srác, akiknek sikerült megjegyeznem a nevét és az arcát.' A bolgárban a számnevek után többes számban áll mind a főnév, mind a vonatkozó névmás is: *Така и решиха [Vx3PI] всички [NomPI], които [NomPI] бяха събрани [Vx3PI] в черква.* 'Úgy döntött mindenki, aki(k) a templomban volt(ak).'

4. Összefoglalásul megállapítható, hogy a vizsgált finnugor nyelvekben az alaki és logikai megoldások sokszor egymással is szemben állnak.

Az 'egy' tőszámnév mellett a vizsgált típusokban mindenütt egyes szám használatos. A kettő és ennél nagyobb számnevek után a jelzett szó egyes számban áll, az állítmány pedig mind a jelzős szerkezeti, mind pedig a pusztán mennyiségnévi alany után a formai és a szemantikai szempontoktól függően ingadozik. A számjelzős szerkezetekben a magyar következetesen használja az egyes számot, a finnben viszont főként logikai szempontok, az észten pedig a logikai szempontok mellett formális szórendi szabályok is érvényesülnek. A lappban a képet a duális bonyolítja, hiszen a számjelzős szerkezetben inkább többes számú igealakokat használnak; a kettős szám csak korlátozott mértékben jelenik meg. Az egyes és többes szám használatának ingadozása egyazon szerkezetekben attól függ, hogy vajon az alany élőlényre avagy élettelen dologra utal. A harmadik típusban, a vonatkozó mellékmondatok kötőszavaiban fordul elő a legnagyobb ingadozás, főként a magyarban nagy a bi-

zonytalanság. Érdekes, hogy a finn és az észti gyakorlat eltér: a vonatkozó névmás a finnben többes számban, az észti-ben viszont egyes számban áll. A számnevekkel kapcsolatos szerkezetekben a bolgárban indoeurópai „következetességgel” a többes kongruencia kötelező.

Irodalom

- Bencédy József et al. 1991: Bencédy József–Fábián Pál–Rácz Endre–Velssov Mártonné: A mai magyar nyelv. 8. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Bartens, Hans-Hermann 1989: Lehrbuch der saamischen (lappischen) Sprache. Helmut Buske Verlag, Hamburg.
- Erelt, Mati et al 1993: Eesti keeli grammatika II. Süntaks. Eesti Teadust Akadeemia, Eesti Keele ja Kirjanduse Instituut, Tallinn. = EKG II
- Erelt, Mati (ed.) 2003: Estonian Language. Linguistica Uralica, Supplementary Series, Vol. 1. Estonian Academy Publishers, Tallinn.
- Erelt, Mati 2006: Lause õigekeelsus. Tartu.
- Hakulinen, Auli–Fred Karlsson 1979: Nykysuomen lauseoppia. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.
- Hakulinen, Auli et al. 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hegedűs Rita 2005: Magyar nyelvtan. Tinta Kiadó, Budapest.
- Karlsson, Fred 1999: Finnish: An essential grammar. Routledge, London.
- Keresztes László 1995: Gyakorlati magyar nyelvtan. Debreceni Nyári Egyetem, Debrecen.
- Keresztes László et al. 1987: Outi Karanko–Keresztes László–Irmeli Kniivilä: Finn nyelvkönyv 1. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kippasto, Anu–Nagy Judit 1995: Észti nyelvkönyv. Bíbor Kiadó, Miskolc
- Kubínyi, Kata 2006: Elollisuuden/ihmistarkoitteisuuden kieliopillistumisesta Suomessa ja unkarissa. In: Specimina Fennica XII. Colloquia contrastiva XIV. Kaukovertailuja V. Savariae. 117–156.
- Lakó György 1986: Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Metslang, Helle et al 2003: Helle Metslang–Ingrid Krall–Renate Pajusalu–Kirsti Saarso–Elle Sõrmus–Silvi Vare: Keelehärm. Eesti keele probleemseid piirkondi. Tallinna pedagoogikaülikool, Tallinn. 142–147.
- Nickel, Klaus Peter 1990: Samisk grammatikk. Universitetsforlaget, Oslo.

- Nielsen, Konrad (1926–29)/1979: *Lærebok i lappisk (samisk)*. 1. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelseslære og syntaks samt tillegg. Universitetsforlaget, Oslo
- Nyelvművelő Kézikönyv I–II. (Főszerk. Grétsy L.–Kovalovszky M.) 1980, 1985. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Peneva, Dennica 2005: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban I. (Attributív szerkezetek.) *Folia Uralica Debreceniensia* 12: 87–102
- Peneva, Dennica 2006: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban II. (Birtokos szerkezetek.) *Folia Uralica Debreceniensia* 13: 65–78.
- Peneva, Dennica 2007: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten és a lappban III. (Értelmező jelzős és predikatív szerkezetek.) *Folia Uralica Debreceniensia* 14: 87–101.
- Peneva, Dennica 2008: Egyeztetési típusok a magyarban, a finnben, az észten, a lappban és a bolgárban IV. (Személybeli egyeztetés.) *Folia Uralica Debreceniensia* 15: 65–82.
- Попов, Константин 1988: Константин Попов, Синтактичното съгласуване в български език. Народна просвета, София.
- Pusztay János 1994: Könyv az észti nyelvről. *Folia Estonica*. Tomus III. Szombathely.
- Quirk, Randolph–Sidney Greenbaum 1972: *A Grammar of Contemporary English*. Longman, New York and London. 359–370.
- Quirk, Randolph et al. 1991: Randolph Quirk–Sidney Greenbaum–Geoffrey Leech–Jan Svartvik: *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman, London and New York. 755–768.
- Rácz Endre 1991: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sammallahti, Pekka 1972: *Saamen kielen oppikirja*. Helsinki.
- Sammallahti, Pekka 1993: *Sámi–suoma–sámi sátnegirji*. Saamelais–suomalais–saamelainen sanakirja. 4. painos. Girjegiisá Oy, Ohcejohka.
- Sammallahti, Pekka 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Davvi Girji, Kárášjohka.
- White, Leila 2001: *Suomen kielioppia ulkomaalaisille*. Finn Lectura, Helsinki.

Types of agreement in Hungarian, Finnish, Estonian, Lapp (Saami) and Bulgarian V. (Numerus agreement)

My present article is a follow-up to my previous studies on the types of agreement published in *Folia Uralica Debreceniensia* (12, 13, 14, 15) (see Peneva 2005, 2006, 2007, 2008). Its aim is to present/analyse the problems of agreement after nouns phrases premodified by a numeral in the abovementioned Finno-Ugric languages and in Bulgarian (i.e. my mother tongue):

- 1) number concord of the predicate with subject premodified by a numeral,
- 2) number concord of the predicate with a bare numeral,
- 3) number concord of the relative pronoun after the abovementioned cases.

The results from the study show that in the languages under examination there is often a clash between grammatical and notional agreement. In all of the types under examination the numeral „one” triggers singular agreement.

After numbers greater than one, the modified word takes the singular form although on the other hand the predicate can be either singular or plural. The singular is more commonly used in Hungarian than in most other languages. In Finnish some logical aspects while in Estonian some logical aspects as well as the word order have to be taken into consideration. In Saami, it is even more complicated because of the dual number as plurals are mainly used after noun phrases premodified by a numeral. The dual is applied only in limited cases. The choice between singular and plural depends on the nature of the subject-animate or inanimate.

In the third type of concord, the number of the relative pronoun shows the biggest variation, mainly in Hungarian. It is interesting that Finnish and Estonian show differences in the use of the relative pronoun; in Finnish, it takes the plural form while in Estonian the singular form.

In the other Finno-Ugric languages, the use of the plural is dominant as the result of the notional concord. In Bulgarian – as in most Indo-European languages – numbers greater than one trigger plural agreement.

DENNICA PENEVA